

4. Martin Neil Baily. Macroeconomics, Financial Markets, and the International Sector (Irwin Series in Economics) 2 Sub Edition / Martin Neil Baily, Philip Friedman. – Irwin, 1995. – 579 p.
5. Хайек А. Ф. Частные деньги / А. Ф. Хайек. – М. : Ин-т нац. модели экономики, 1996. – 240 с.
6. Фридман М. Если бы деньги заговорили... / пер. с англ. – М. : Дело, 1998. – 160 с.
7. Бункина М. К. Макроэкономика : учебник / М. К. Бункина, А. М. Семенов, В. А. Семенов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во «Дело и Сервис», 2000. – 512 с.
8. Леонтьев В. Экономические эссе. Теории, исследования, факты и политика / В. Леонтьев ; пер. с англ. – М. : Политиздат, 1990. – 416 с.
9. Simmel G. The philosophy of money / G. Simmel. – New York, Taylor & Francis, 2011. – 640 p.
10. Friedman Milton, Friedman Rose. Free to Choose: A Personal Statement / Milton Friedman, Rose Friedman. – New York : Houghton Mifflin Harcourt, 1990. – 360 p.
11. Joseph Alois. Schumpeter Essays: On Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism / Alois Joseph. – Transaction Publishers, 2009. – 341 p.
12. Hume David. Political Essays / David Hume. – Cambridge: University Press, 1994. – 346 p.

Олександр Євтух. Закони грошей: системний фінансовий підхід. Спираючись на результати роботи економістів, філософів та психологів, можна вважати, що основний закон грошей – це закон об'єктивізації суб'єктивних економічних відносин. Його сутність визначається здатністю грошей об'єктивізувати відносини суб'єктів господарювання в процесі товаро-обмінних операцій.

У статті схарактеризовано закон еквівалентності, який дає можливість глибше побачити сутність основних проблем в економіці й вирішити питання щодо того, як сприяти розвитку можливостей і бажання людини виробляти товари й послуги при одночасному забезпеченні на них широкого попиту населення.

У статті розглянуто основний закон грошей, який названо законом руху. Він постулює: гроші можуть виконувати свою функцію, тобто неформально бути грошима, при умові, що вони знаходяться в русі (обміні).

Ключові слова: закони грошей, фінансова наука, закон еквівалентності, закон руху, закон об'єктивізації суб'єктивних економічних відносин.

Александр Евтух. Законы денег: системный финансовый подход. Основываясь на результатах работ экономистов, философов и психологов, можно считать, что основополагающим законом денег является закон объективизации субъективных экономических отношений. Его суть определяется способностью денег объективизировать отношения субъектов хозяйствования в процессе товарно-обменных операций.

В статье описан закон эквивалентности, который дает возможность глубже увидеть суть основных проблем в экономике и разрешить вопрос: как содействовать развитию способностей и стремлению человека производить товары и услуги при одновременном обеспечении на них широкого спроса населения.

В статье описан важнейший закон денег, который автором назван закон движения. Закон движения гласит: деньги могут выполнять свою функцию, то есть неформально являются деньгами, при условии, что они находятся в движении (обмене).

Ключевые слова: законы денег, финансовая наука, закон объективизации субъективных экономических отношений, закон эквивалентности, закон движения.

УДК 364.35

Ігор Грудзевич – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та кредиту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Софія Теслюк – аспірант кафедри фінансів та кредиту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Обґрунтування доцільності впровадження недержавного пенсійного забезпечення

У статті проаналізовано складові частини пенсійної системи України після її реформування. Описано суть кожного з трьох рівнів пенсійної системи. Зазначено джерела формування коштів Пенсійного фонду України

як основного суб'єкта солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Наведено динаміку основних показників бюджету Пенсійного фонду України у 2010–2015 рр.

У роботі відображено співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів у розвинутих країнах світу, а також очікувану тривалість життя в Україні та деяких розвинутих державах світу.

Проаналізовано діяльність основних фінансових інститутів, які надають послуги у сфері НПЗ, а саме: недержавних пенсійних фондів, страхових організацій та банківських установ.

Ключові слова: пенсійна система, недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, компанії зі страхування життя, солідарна система, дефіцит пенсійного фонду.

Постановка наукової проблеми та її значення. Нині пенсійна система України фактично функціонує на двох рівнях, а саме на рівні солідарної системи та системи недержавного пенсійного забезпечення. Оголошена пенсійна реформа (2004 р.) із запровадженням накопичувальної системи обов'язкового загальнодержавного пенсійного забезпечення внаслідок низки причин відкладається на невизначений термін. Саме тому подальший розвиток третього рівня добровільного накопичувального пенсійного страхування може служити ефективним чинником формування пенсійного забезпечення громадян.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми пенсійного забезпечення досліджували у своїх працях такі вчені, як Б. О. Зайчук, В. М. Опарін, В. М. Федосов, А. О. Надточій та ін. Зокрема, Е. М. Лібанова, В. Д. Яценко у своїх працях постійно наголошують на необхідності реформування пенсійної системи України. Сучасний стан, роль і перспективи недержавного пенсійного забезпечення є об'єктом уваги В. В. Зимовця, О. П. Ковалю, В. В. Корнеєва, Г. Є. Петрової, Г. М. Терещенко. Пенсійну реформу досліджено також у роботах таких зарубіжних учених і фахівців, як Г. МакТаггарт, В. Шосейко, В. Роїк. У наукових роботах цих дослідників висвітлено сутність пенсійного забезпечення на державному рівні, способи введення недержавного пенсійного забезпечення України. Водночас у цих розвідках недостатньо обґрунтовано саме питання доцільності впровадження недержавного пенсійного забезпечення України. Саме тому це питання потребує подальшого дослідження та аналізу.

Мета й завдання статті. Мета дослідження – проаналізувати необхідність запровадження третього рівня пенсійної системи в контексті розвантаження держбюджету та проаналізувати діяльність суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, що провадять пенсійне забезпечення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Пенсійна система України – сукупність створених в Україні правових, економічних й організаційних інститутів і норм, мета яких – надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії. Пенсійну систему України в сучасному вигляді започатковано в січні 2004 р. (Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3] і «Про недержавне пенсійне забезпечення» [4]), вона містить у собі відносини з формування, призначення та виплати пенсій у тривірневій пенсійній системі. Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів.

Перший – це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – солідарна система), що ґрунтується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених законодавством.

До джерел формування коштів Пенсійного фонду належать:

1) страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (крім тих, що спрямовуються до Накопичувального пенсійного фонду).

Із початку 2016 р. розмір страхових внесків складає для роботодавців 22 %, а також скасовано утримання єдиного внеску із заробітної плати працівників. Мінімальний розмір внеску для роботодавців із 01 січня 2016 р. по квітень складав 303,16 грн, із травня до листопада – 319,00 грн;

2) інвестиційний дохід, що утримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету в майбутні періоди. Потрібно зауважити, що для Пенсійного фонду існує жорсткий перелік можливих джерел інвестування, а розмір інвестиційного доходу рідко перевищує темпи інфляції;

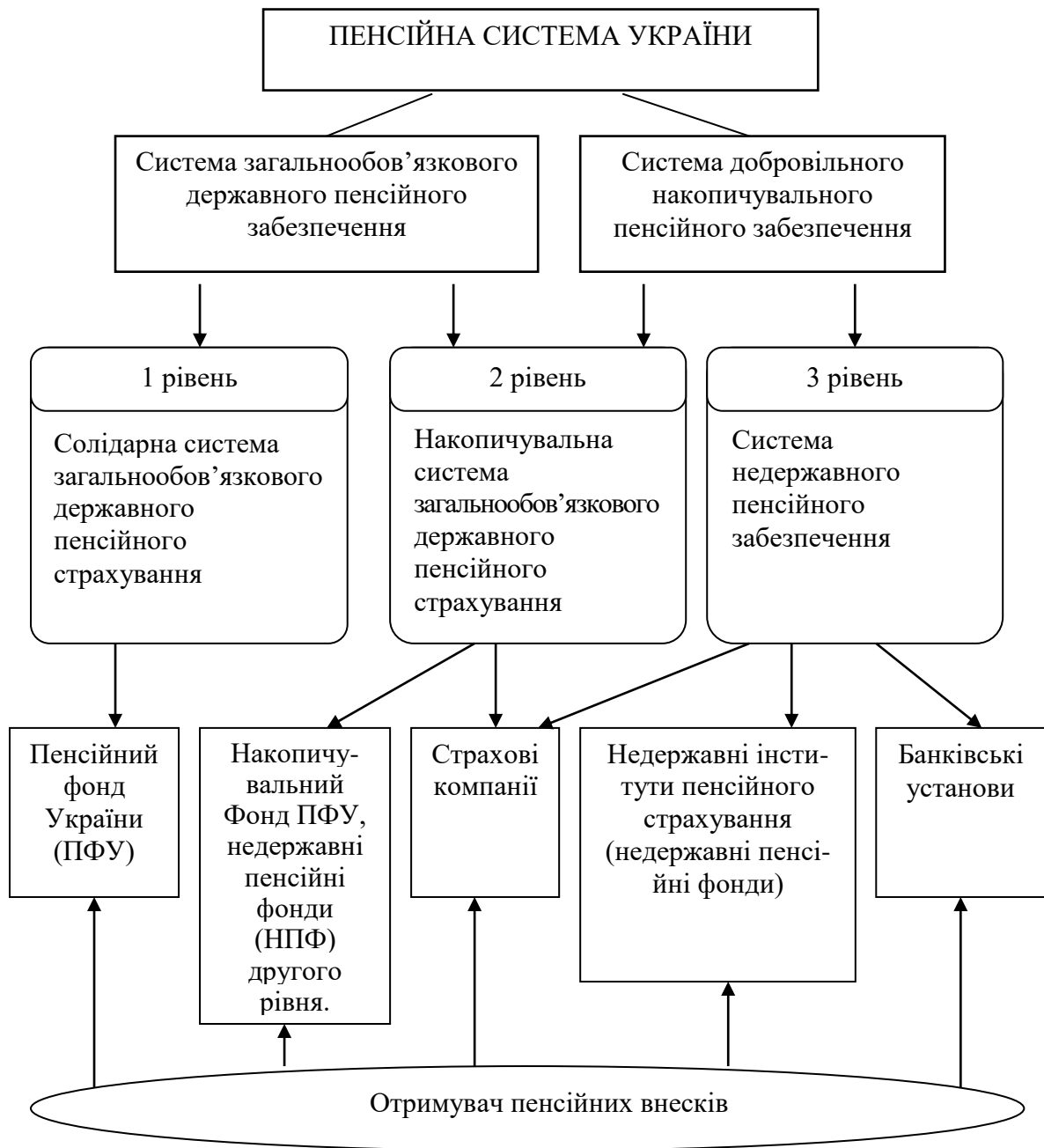
3) залучені кошти (державного бюджету та державних цільових фондів);

4) суми фінансових санкцій за порушення порядку нарахування, обчислення й сплати страхових внесків та використання коштів фонду;

5) благодійні внески юридичних і фізичних осіб;

6) добровільні внески;

7) інші надходження.

Рис 1. *Схема пенсійного забезпечення після проведення пенсійної реформи*

На сьогодні існує постійний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України (далі – ПФУ) (табл. 1), який обслуговує солідарну систему пенсійного забезпечення та потребу його щорічного балансування за рахунок постійно зростаючих дотацій із Державного бюджету.

Отже, із наведених даних бачимо, що самостійно солідарна система не спроможна забезпечувати пенсійні виплати. Тому для зменшення навантаження на Державний бюджет України (дефіцит ПФУ фінансується з Державного бюджету України) упроваджено другий і третій рівні пенсійної системи.

Таблиця 1

Динаміка основних показників бюджету Пенсійного фонду України у 2010–2015 рр. [5]

Показник	2010	2011		2012		2013		2014		2015	
	млн грн	млн грн	щорічний приріст, %	млн грн	щорічний приріст, %	млн грн	щорічний приріст, %	млн грн	щорічний приріст, %	млн грн	щорічний приріст, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Номинальний ВВП	1 082 569	1 316 600	21,6	1 408 889	7,0	1 454 931	3,3	1 566 728	7,7	1 979 458	26,3
Доходи ПФУ	183 565,2	197 553,6	7,6	222 631,8	12,7	250 539,3	12,54	241 871,7	-3,46	264 767,8	9,47
Видатки ПФУ	191 472,7	210 714,4	10,0	233 695,9	10,9	250 350,0	7,13	243 477,9	-2,75	265 667,8	9,1
Дефіцит бюджету ПФУ	26 596,0	17 755,1	-33,2	15 323,9	-13,7	21 763,8	42,0	14 683,2	-32,53	31 759,3	116,29

Потрібно зауважити, що, на нашу думку, дефіцит Пенсійного фонду України є результатом демографічної кризи в країні.

Під демографічною кризою маємо на увазі постійне погіршення вікової структури населення та несприятливу, із погляду формування пенсійних фондів, зміну показників демографічного навантаження або відношення кількості непрацездатних членів суспільства до кількості осіб працездатного віку. Ця тенденція характерна для більшості країн світу (табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів у розвинутих країнах світу (за даними ОЕСР) [6]

Країна світу	2010	2050
США	4,6	2,6
Мексика	8,6	2,5
Великобританія	3,6	2,4
Франція	3,5	1,9
Іспанія	3,7	1,5
Нідерланди	4,0	2,1
Італія	3,0	1,5
Данія	3,5	2,3
Німеччина	3,0	1,6
Греція	3,4	1,6
Туреччина	9,8	3,2
Японія	2,6	1,2
Австралія	4,4	2,3
Україна*	2,5	1,4

* – За розрахунками інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України.

Отже, на сьогодні існує тенденція до зростання кількості пенсіонерів, що є загальносвітовою. Ця тенденція не оминула й Україну, і саме тому для підвищення співвідношення між кількістю працюючих та пенсіонерів на чисельність пенсіонерів у 2011 р. піднято пенсійний вік.

Пенсійний вік для жінок підвищено до 60 років, страховий стаж – до 30 років для жінок і до 35 – для чоловіків. Пенсійний вік чоловіків-держслужбовців підвищено до 62 років. Установлено максимальний розмір пенсії на рівні 10 прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність (нині – 10 740 грн). Також Закон зменшив із 90 до 80 % заробітну плату для нарахування пенсій для держслужбовців.

Україна, за даними на 2015 р., посідає 92 місце за тривалістю життя (рис. 2) [10].

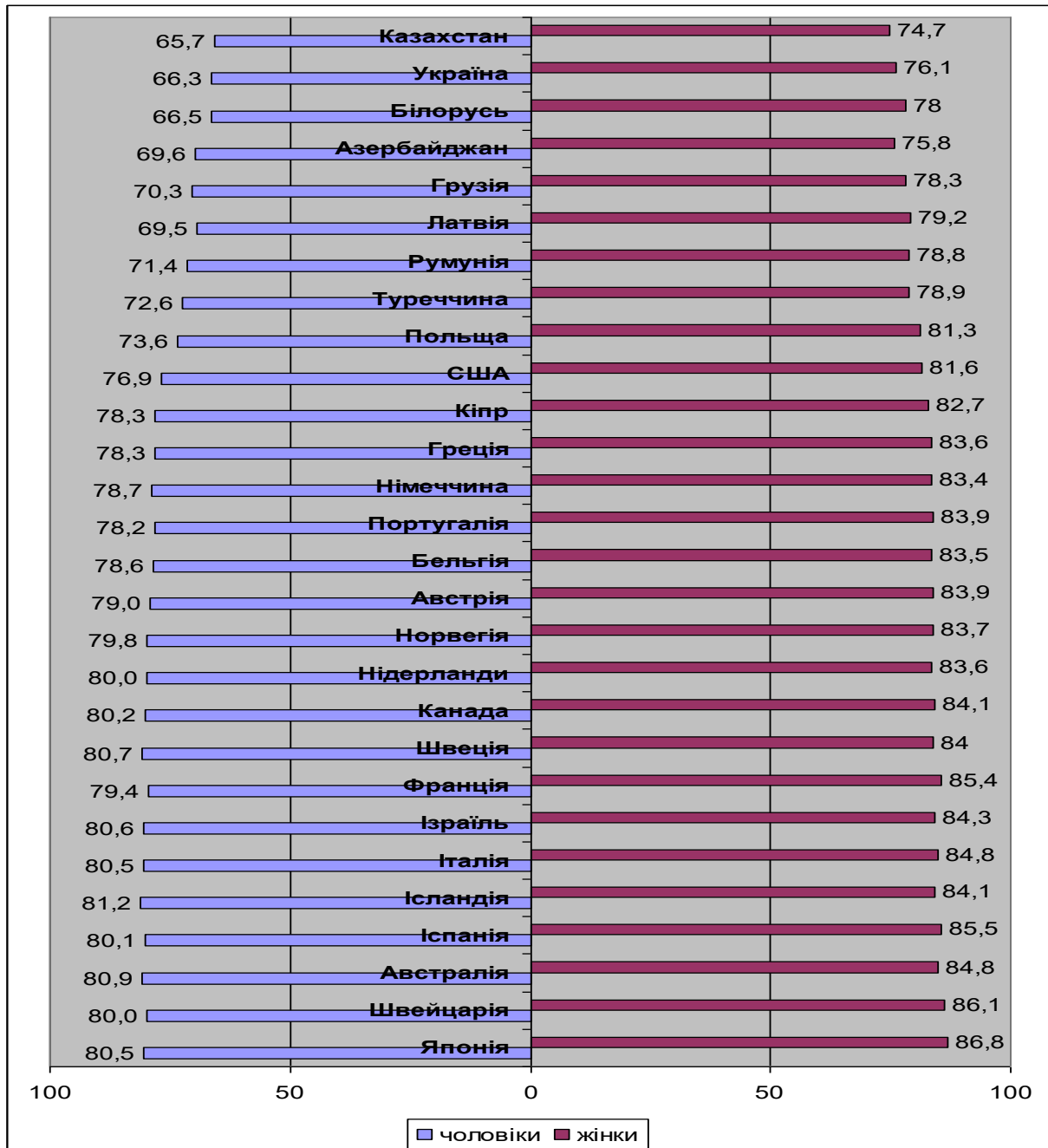

Рис 2. Очікувана тривалість життя в Україні та деяких розвинутих країнах світу за даними на 2015 р.

Отже, як бачимо з рис. 2, через низьку тривалість життя підняття пенсійного віку не є найкращим, але все ж це необхідний крок у реформуванні пенсійного забезпечення в Україні.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування (далі – накопичувальна система пенсійного страхування), що ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб’єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення й здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат на умовах і в порядку, передбачених законодавством України.

Запровадження накопичувальної системи на сьогодні не можливе, адже в Законі України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування», який є базовим щодо функціонування другого рівня, визначено, що внески почнуть сплачуватися на другий рівень із 01 січня того року, коли буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України [4].

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об’єднань у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Система недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) почала функціонувати в Україні з 2004 р. відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [1]. Вона ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних і юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання учасниками цієї системи додаткових до загальнообов’язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Основними фінансовими інститутами, які надають послуги у сфері НПЗ, є недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ), страхові організації й банківські установи.

Потрібно відзначити, що в Україні участь комерційних банків у недержавному пенсійному забезпеченні зводиться до зберігання пенсійних активів НПФ. Накопичувальні програми банків на сучасному етапі розвитку економіки не діють, оскільки банки не формують довготермінових пасивів, а суми депозитів обмежуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Щодо другого рівня пенсійного забезпечення, то банку відведено роль зберігача пенсійних активів [2, с. 103].

НПФ, акумулюючи грошові кошти юридичних і фізичних осіб у вигляді пенсійних внесків, зобов’язуються збільшити їх за допомогою інвестування в різноманітні фінансові інструменти. Водночас отриманий прибуток повинен зберегти купівельну спроможність пенсійних внесків на період накопичень і забезпечити приріст зарезервованих пенсійних коштів своїх учасників. Пік активності НПФ припав на 2004–2005 рр., що пов’язано з економічним зростанням, збільшенням реальних доходів населення та відносно високим рівнем довіри громадян до недержавних пенсійних фондів.

Так, станом на 31.03.2016 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилась інформація про 69 НПФ та 23 адміністраторів НПФ [9].

Проаналізуємо динаміку розвитку ринку НПФ за допомогою основних показників їхньої діяльності (табл. 3) [9].

Таблиця 3

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Темпи приросту, %	
				2014 р. / 2013 р.	2015 р. / 2014 р.
1	2			5	6
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	61,4	55,1	59,7	-10,3	8,3
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	840,6	833,7	836,7	-0,8	0,4
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	2089,8	2469,2	1980,0	18,2	-19,8
Пенсійні внески, усього, млн грн	1587,5	1808,2	1886,8	13,9	4,3
у тому числі:					
• від фізичних осіб	66,5	71,4	80,3	7,4	12,5
• від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
• від юридичних осіб	1520,5	1736,1	1806,3	14,2	4,0
Пенсійні виплати, млн грн	300,2	421,4	557,1	40,4	32,2

Закінчення таблиці 3

1	2	3	4	5	6
Кількість учасників, які отримали / отримують пенсійні виплати, тис. осіб	69,0	75,6	82,2	9,6	8,7
Сума інвестиційного доходу, млн грн	953,3	1 266,0	872,2	32,8	-31,1
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	818,0	1 095,0	657,0	33,9	-40,0
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	135,3	171,0	215,2	26,4	25,8

Отже, як видно з даних таблиці 3, НПФ пережили незначну втрату учасників та кількості контрактів із пенсійного забезпечення. Але відбулося значне зменшення загальної вартості активів та інвестиційного доходу.

Іншим великим учасником системи НПЗ в Україні є компанії зі страхування життя. Проаналізуємо основні показники діяльності компаній зі страхування життя на пенсійному ринку України (табл. 4) [8]. Потрібно зауважити, що інформація, містить дані компаній, що провадять страхування життя в Україні та є членами Ліги страхових організацій України. Компанії, які беруть участь у проекті, на добровільних засадах надають свої дані для розміщення на сайті ЛСОУ.

Таблиця 4

Динаміка основних показників діяльності компаній зі страхування життя на пенсійному ринку

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Темп приросту, %	
				2014 р. / 2013 р.	2015 р. / 2014 р.
1	2	3	4	5	6
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, штук	69 083	62 003	67 249	-10,25	8,46
Кількість застрахованих фізичних осіб, осіб	373 791	300 826	254 015	-19,53	-15,57
Страхові премії, тис. грн	884 023,5	789 657,2	717 818,7	-10,68	-9,1
Страхові виплати, тис. грн	102 050,3	151 411,9	345 356,9	48,36	128,09

Як бачимо з табл. 4, обсяги діяльності компаній зі страхування життя на пенсійному ринку також не є значними, а в останні роки ще й знизилася кількість застрахованих осіб та відбулося збільшення страхових виплат.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Становлення системи недержавного пенсійного страхування в Україні відбувається під впливом багатьох факторів, які стримують її розвиток. Основними з них є:

- низька інформованість громадян щодо пенсійної реформи (близько 40 % респондентів нічого не знають про особливості їх функціонування);
- невелика довіра громадян до фінансових інститутів (їм довіряють лише 5 % респондентів);
- низький розвиток фондового ринку;
- відсутність фінансової підтримки з боку держави;
- дуже низька зацікавленість більшості підприємців створювати корпоративні пенсійні фонди через великі відрахування до НПФ.

Саме усунення цих недоліків і може дозволити реформованій пенсійній системі України запрацювати повноцінно.

Джерела та література

1. Грудзевич І. Т. Недержавне пенсійне забезпечення: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / І. Т. Грудзевич // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3(1). – С. 102–105. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_3\(1\)_27.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_3(1)_27.pdf)
2. Дерев'яно Н. Особливості страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / Н. Дерев'яно // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2006. – № 81–82. – С. 18. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Particularities_of_life_insurance_and_non_governmental_provision_of_pensions_14647.pdf
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 9 липня 2003 р. // Голос України. — 2003. — 22 серп. — № 157 (3157).
4. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 лип. 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47–48. – 372 с.
5. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua>
6. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку ОЕСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/pensions/public-pensions/>
7. Статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Статистична інформація ЛСОУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uainsur.com/>
9. Статистична інформація Нацфінпослуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nfp.gov.ua/>
10. Life expectancy Data by country. World Health Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apps.who.int/gho/data/node.main.688?lang=en>

Игорь Грудзевич, София Теслюк. Обоснование целесообразности внедрения негосударственного пенсионного обеспечения. В статье анализируются составляющие пенсионной системы после ее реформирования. Описана суть каждого из трех уровней пенсионной системы. Указаны источники формирования средств Пенсионного фонда Украины как основного субъекта солидарной системы общеобязательного государственного пенсионного страхования.

Приведена динамика основных показателей бюджета Пенсионного фонда Украины в 2010–2015 гг. В работе отмечается, что дефицит Пенсионного фонда Украины является результатом демографического кризиса в стране. Под демографическим кризисом понимаются постоянное ухудшение возрастной структуры населения и неблагоприятное, с точки зрения формирования пенсионных фондов, изменение показателей демографической нагрузки. Данная тенденция характерна для большинства стран мира. В работе отражается соотношение количества работающих к количеству пенсионеров в развитых странах мира, а также ожидаемая продолжительность жизни в Украине и некоторых развитых странах мира.

Осуществлен анализ деятельности основных финансовых институтов, которые оказывают услуги в сфере НПО, а именно: негосударственных пенсионных фондов, страховых организаций и банковских учреждений.

Ключевые слова: пенсионная система, негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, компании страхования жизни, солидарная система, дефицит пенсионного фонда.

Igor Hrudzevych, Sofia Tesliuk. Feasibility Introduction of Private Pensions. The components of the pension system of Ukraine after the reform are analyzed in the article. The essence of each of the three levels of the pension system is described. The sources of costs formation of the Pension Fund of Ukraine as the main subject of the solidarity system of the obligatory for all state pension insurance are pointed out.

A dynamics of the main indicators of the budget of the Pension Fund of Ukraine in 2010–2015 is adduced. In the article it is noted that the deficit of the Pension Fund of Ukraine is the result of the demographic crisis in the country. The demographic crisis means continuous deterioration of the age structure of the population and unfavorable, in terms of formation of the pension funds, changing of the indicators of the demographic loading. This trend is typical for most countries of the world. The correlation of the number of workers to the number of retirees in developed countries, the expected lifetime in Ukraine and some developed countries are shown in the article.

The analysis of the activity of the major financial institutions that provide services in the sphere of the private pension provision, namely private pension funds, insurance organizations and banking institutions are carried out.

Key words: pension system, private pension provision, private pension funds, life insurance companies, solidarity system, deficit of pension fund.